

АНОТАЦІЯ

Байрачна М. І. – Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*

Одним з фундаментальних принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є рівність прав жінок та чоловіків. Україна взяла на себе обов'язок щодо забезпечення гендерної рівності.

Сімейний кодекс України закріплює рівність прав та обов'язків подружжя, а в окремих випадках, рівність прав, прослідковується й між фактичним подружжям, тобто особами, які проживають однією сім'єю але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою. Тому нагальною залишається проблема визнання рівності/нерівності здійснення прав та виконання обов'язків особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (подружжям) та особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (без реєстрації шлюбу), відносно один одного, а також здійснення прав та виконання обов'язків подружжям (фактичним подружжям) відносно малолітніх (неповнолітніх) дітей.

Серед проблем, які потребують розв'язання, найважливішою є з'ясування цілої низки загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із розумінням поняття, сутності, особливостей, видів прав та обов'язків подружжя. Про актуальність тематики свідчить і європейський вектор розвитку прав та обов'язків подружжя (фактичного подружжя).

Особливе місце у системі суспільних цінностей посідає сім'я як коло осіб, яких об'єднують не тільки емоційні начала, а й взаємні права та обов'язки. Однією з головних ознак сім'ї є спільне проживання її членів. Відповідно на цій підставі у дисертаційному дослідженні приділена увага нуклеарній сім'ї, тобто новоствореній сім'ї, яка складається із подружжя (як першооснови), осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах

(фактичного подружжя), батьків (подружжя-фактичного подружжя) та дітей, мати одиначки та інших членів сім'ї.

Отже, сім'я може бути заснована на шлюбі (найчастіше так і відбувається), близькому (кровному) споріднені і на факті усиновлення/удочеріння (юридичному акті). Три типи відносин характерні для сім'ї: подружжя, батьківство, спорідненість. Нормально функціонуюча сім'я – це сім'я, яка відповідально виконує і дотримується покладених на неї функцій, задовольняючи тим самим соціально значущі потреби. У дисертаційному дослідженні запропоновані функції сім'ї, а саме: функція нуклеарності, репродуктивності, регулятивності, комунікативності, компенсаційності, взаємодопомоги, соціального контролю, виховної функції.

У дослідженні зроблено висновок про те, що чим більше нормально функціонуючих сімей, тим більше моральним стає суспільство. Сім'я є осередком суспільства та показником стабільного розвитку. Порушення основних функцій сім'ї – це такі особливості її життєдіяльності, які ускладнюють або перешкоджають виконанню сім'єю її функцій. Факторами, що руйнують сім'ю є особливості особистостей її членів та взаємин між ними, певні умови життя сім'ї. Конфлікти з питань виховання, втручання інших членів сім'ї можуть стати причиною порушень виховної функції сім'ї.

Однією з підстав новоствореної сім'ї є шлюб. Метою укладення шлюбу є задоволення духовно-правового інтересу жінки та чоловіка, спрямованого на створення сім'ї. З моменту реєстрації шлюбу на подружжя покладаються взаємні суб'єктивні права та обов'язки, які виникають у подружніх пар. Шлюб є підставою виникнення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків між подружжям.

Особисті немайнові права представляють основу сучасного соціального і правового порядку. Права людини містяться в основних програмних міжнародних, європейських та вітчизняних документах – Статуті ООН, Загальній Декларації прав людини, Міжнародному пакті про

громадянські і політичні права (ООН, 1966), Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, Конституції України та Цивільному кодексі України.

Оскільки відносини між подружжям мають, насамперед, глибоко особистий характер, то й правовому регулюванню особистих немайнових відносин у сімейному праві надається особливе значення. У дисертаційному дослідженні визначено, що під особистими немайновими правами подружжя варто розуміти суб'єктивні, природні, ті, що не можна передати іншій особі, невідчужувані, що мають нематеріальний, тривалий характер, що виникають і діють з моменту укладення шлюбу та змінюються або припиняються з моменту розірвання шлюбу, а саме з дня реєстрації розірвання шлюбу, або у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу.

Запропоновано особисті немайнові права поділити на основні та факультативні. Основні – це особисті немайнові права, що здійснюються подружжям, які визначені в законі та характерні для всіх подружніх пар (наприклад, право на вільний вибір кожним з подружжя роду занять і професій; право на вільний вибір місця проживання; право на спільне вирішення питань щодо сімейного життя; право на вибір прізвища при укладенні та розірванні шлюбу тощо). Факультативні – це особисті немайнові права, які подружжя може здійснювати при певних, необхідних життєвих обставинах (наприклад, право на сурогатне материнство, зміна статі одного із подружжя, право на інсеменацію жінок спермою чоловіка (донора); на проведення екстракорпорального запліднення і перенесення ембріона (ембріонів) з використанням сперми чоловіка (донора) тощо).

Майнові права та обов'язки подружжя займають одне з провідних місць у СК України. Майнові правовідносини подружжя охоплюють сферу трьох основних напрямів: 1) правовий режим майна подружжя у шлюбі; 2) порядок управління майном; 3) відносини подружжя щодо надання утримання. Під майновими правами подружжя запропоновано розуміти врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства міру можливої поведінки між подружжям щодо майна, набутого за час перебування у шлюбі

(спільного майна), а також майна набутого до шлюбу, в період шлюбу за договором дарування або в порядку спадкування (роздільного майна); під майновими обов'язками подружжя слід розуміти врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства міру необхідної, належної поведінки подружжя, з приводу майна, набутого за час перебування у шлюбі (спільного майна), а також майна набутого до шлюбу, в період шлюбу за договором дарування або в порядку спадкування (роздільного майна). Обґрунтовано, що майнові обов'язки у подружжя виникають не тільки щодо їх спільної сумісної власності, а й щодо особистої приватної власності одного із них.

Досліджено питання й щодо моменту виникнення майнових прав на заробітну плату та інші доходи отримані одним із подружжя, щодо яких, відповідно до положень СК України, у подружжя виникає спільна сумісна власність. Обґрунтовано, що право спільної сумісної власності на заробітну плату та інші доходи виникає у подружжя з моменту їх фактичного отримання. Факт фактичного отримання доходу вважається достатньою та належною підставою набуття права спільної сумісної власності подружжя.

Запропоновано, теоретичні положення щодо можливості прирівняти до подружжя у майнових правах осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, вирішивши цю нагальну проблему шляхом доповнення частиною 2 ст. 1261 ЦК України наступним змістом: «У першу чергу права на спадкування за законом на рівні з особами визначеними у частині 1 цієї статті має особа, яка з померлим проживала однією сім'єю, але не перебувала у шлюбі з померлим, на протязі не менш семи років, і не перебувала в цей період в будь-якому іншому шлюбі».

Доведено, що договір про надання утримання, відноситься до цивільно-правових договорів, а тому йому притаманні ознаки останнього, отже, обов'язок одного з подружжя надавати утримання за договором виникає на підставі чітко визначених юридичних фактів: 1) наявність зареєстрованого шлюбу; 2) непрацездатності одного із подружжя; 3) потреби в матеріальній допомозі; 4) можливість другого з подружжя надавати

утримання; 5) наявність укладеного договору між подружжя щодо утримання. Пропонується визначити мінімальний розмір надання утримання одному із подружжя не менш одного прожиткового мінімуму, а щодо максимального розміру надання утримання, то він повинен бути розрахований залежно від а) можливостей надання такого утримання в більшому розмірі; б) необхідності та доведеності збільшеного розміру утримання особою, яка потребує такого утримання.

Додатково аргументовано, що стягнення аліментів у примусовому порядку не є відповідальністю, а є виконанням основного обов'язку в примусовому порядку. Обґрунтовано, що відповідальність у сімейному праві має місце тоді, коли на боржника (правопорушника – платника аліментів) покладено додатковий обов'язок зі сплати неустойки за час прострочення виконання аліментного зобов'язання, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав.

Отже, дисертаційне дослідження є спробою проведення комплексного аналізу змісту сімейних правовідносин (прав та обов'язків подружжя) з метою формування цілісного уявлення про зазначені категорії у сімейному праві.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень проблем прав та обов'язків подружжя у сімейних правовідносинах; в правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного законодавства України, при створенні нових і внесенні змін до чинних вітчизняних нормативно-правових актів, що стосуються окресленої проблеми; правозастосовній діяльності – шляхом застосування практичних висновків та рекомендацій на практиці у сфері виникнення, зміни, припинення, призупинення, поновлення прав та обов'язків подружжя; у навчальному процесі – як матеріал для підготовки навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників, методичних

рекомендацій тощо) та дидактичного супроводу певних тем з навчальної дисципліни «Сімейне право України».

Ключові слова: сім'я, подружжя, жінка, чоловік, батьки, діти, члени сім'ї, особисті немайнові права, майнові права, обов'язки, шлюбний договір, утримання, аліменти, відповідальність.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дослідження.

1. Лаптева М. І. Шлюб та фактичні шлюбні відносини (спільні та відмінні риси). *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. Вип. 8. С. 51-58.
2. Байрачна М. І. Функції сім'ї у сімейному праві України. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. 2019. № 3 (електронне фахове видання). С. 57-60
3. Байрачна М. І. Деякі аспекти майнових прав та обов'язків подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 55(Том 1). С. 106-110.
4. Байрачна М. І. Загальна характеристика особистих немайнових прав подружжя. *Право і суспільство*. 2019. № 2 (Частина 2). С. 48-52.
5. Байрачна М. І. Правова природа шлюбного договору. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 45-51.
6. Nadion V. V., Lapteva M. I. Subjective obligations in content of subject right under the Ukraine's legislation. European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and the Republic of Poland»: Collective monograph. Volume 1. Sandomiers: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. 304-325.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дослідження.

7. Байрачна М. Теоретичний підхід до визначення майнових прав та обов'язків подружжя. *Закарпатські правові читання*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (11-13 квіт. 2019 р., Ужгород), 2019, Ужгород. С. 93-96.

8. Лаптева М. І. Категорії «шлюб» та «фактичні шлюбні відносини» у сімейному праві. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матер. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Ч. Н. Азімова (19 груд. 2018 р., Харків), 2018, Харків. С. 306-309.

9. Лаптева М. І. Права та обов'язки осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу*: новели законодавства: зб. наук. праць за матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 жовт. 2018 р., Івано-Франківськ), 2018, Івано-Франківськ. С. 92-95.